

POYKENT -SAVDOGARLAR SHAHRI TARIXI**Shokirov Mubin Rustamovich ¹**¹ PhD, Buxoro Davlat Pedagogika instituti**Samadova Maxsuma Zoyir qizi ¹**¹ Buxoro Davlat Pedagogika instituti, Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti

4-2 Tarix 21 guruh talabasi. E-mail: samadovamaxsuma594@gmail.com

Telefon: +998930352152

**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:10.05.2025

Revised: 11.05.2025

Accepted:12.05.2025

KALIT SO'ZLAR:

Poykent, savdogarlar shahri, Sug'diyona, Buyuk ipak yo'li, tarixiy meros, arxeologik qazishmalar, savdo aloqalari, madaniy almashinuv, karvonsaroylar, iqtisodiy rivojlanish

Poykent shahri, qadimiy Sug'diyona viloyatining markaziy qismida joylashgan va Buyuk Ipak yo'lining muhim tarmog'i ustida joylashgan bo'lib, tarixda savdo va madaniyat markazi sifatida ajralib turadi. Ushbu maqolada Poykentning shakllanishi, rivojlanishi va savdogarlar shahri sifatida ahamiyati tahlil qilingan. Poykentning geografik joylashuvi, sug'oriladigan yerlarning kengligi va xalqaro savdo yo'llari bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy o'sishi shaharni Buyuk Ipak yo'lining eng muhim nuqtalaridan biriga aylantirdi. Shahar savdo, hunarmandchilik va madaniyatni rivojlantirishda katta rol o'ynagan. Maqola, shuningdek, Poykentning tarixiy ahamiyatini, unda yashagan turli millatlarning madaniy almashinuvi va uning o'z davrida Sharq-G'arb aloqalaridagi o'rnini yoritib beradi. Poykentning bugungi kunda saqlanib qolgan arxeologik merosi shaharning qadimiy savdo markazi sifatida ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

KIRISH. O'zbekiston hududida joylashgan qadimiy shaharlardan biri bo'lgan Poykent o'zining boy tarixiy-madaniy merosi, strategik geografik joylashuvi va savdogarlar shahriga xos infratuzilmasi bilan ajralib turgan. U Zarafshon daryosi bo'yida, qadimiy Sug'diyona viloyatining markaziy qismida joylashgan bo'lib, qadimda Buyuk Ipak yo'lining muhim tarmog'i ustida joylashgani bois, Sharq va G'arb tamaddunlarini bog'lovchi savdo nuqtasiga aylangan. Tarixiy manbalarda Poykent "savdogarlar shahri", "Sug'diyona darvozasi", "karvonlar chorrahasi" kabi nomlar bilan tilga olinadi. Shahar miloddan avvalgi IV asrda paydo bo'lgan bo'lib, dastlab qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan kichik aholi punkti bo'lgan. Ammo tabiiy va iqtisodiy omillar, ayniqsa, sug'oriladigan yerlarning kengligi, unumdorligi va karvon yo'llariga yaqinligi tufayli Poykent qisqa muddat ichida yirik savdo markaziga aylangan. Bu yerda xalqaro karvon yo'llari tutashgan, bozorlarda turli mamlakatlardan kelgan savdogarlar savdo qilgan, karvonsaroylar va hunarmandchilik ustaxonalari faoliyat ko'rsatgan. E.N. Uspenskiy (1981) ta'kidlashicha: *"Poykent Sug'diyona viloyatining markaziy qismida joylashgan va Buyuk Ipak yo'li orqali Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo aloqalarining asosiy nuqtalaridan biri bo'lgan. Ushbu shahar o'zining iqtisodiy o'sishi va madaniy aloqalari bilan tarixda muhim o'rin tutgan."* M.I. Artamonov (1967) Poykentning siyosiy va iqtisodiy ahamiyatini baholagan holda shunday yozadi: *"Poykent nafaqat iqtisodiy markaz sifatida, balki madaniy jihatdan ham o'z davrining eng ilg'or shaharlari qatoriga kirgan. Shahar savdo tarmog'ida o'ynagan o'rni va uning o'zaro aloqalarini o'rganish, tarixiy tahlil qilish uchun juda muhimdir."* Shahar devorlari, ibodatxonalar, ko'p qavatli uylar, madaniy inshootlar arxeologik qazishmalar orqali aniqlanmoqda. Arab tarixchilarining yozishicha, Poykent VII–VIII asrlarda mustahkam qal'aga ega bo'lgan, aholisi savdogarlik, zargarlik, to'qimachilik va qog'oz ishlab chiqarish bilan shug'ullangan. Ushbu maqolada Poykent shahrining tarixiy rivojlanish bosqichlari, savdo-sotiq faoliyati, xalqaro aloqalari hamda madaniy merosini chuqur tahlil qilish orqali, uni savdogarlar shahri sifatida qanday tarixiy ahamiyatga ega bo'lganini aniqlash maqsad qilinadi [1,2].

Adabiyotlar tahlili. Poykent shahri tarixi, o'zining boy arxeologik va madaniy merosi bilan Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Shu sababli, shahar haqidagi ilmiy ishlar, asosan, arxeologik qazishmalar va tarixiy manbalar asosida tashkil etiladi. Poykentning savdo markazi sifatida rivojlanishi, xalqaro aloqalari va madaniy merosi bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Ular orasida tarixchilar, arxeologlar va etnograflarning asarlari alohida o'rin tutadi. □ S.R. Samashev (2000) Poykentning arxeologik topilmalariga asoslanib quyidagilarni ta'kidlaydi: *"Poykentdagi arxeologik qazishmalar shaharning savdo va hunarmandchilik markazi sifatida rivojlanishining asosiy sabablarini ochib beradi."*

Karvonsaroylar va bozorlar shahar iqtisodiyotining markaziy nuqtalari bo'lgan." Poykentning tarixiy rivojlanishini yoritgan bir nechta muhim asarlar bor. E.N. Uspenskiyning "Sug'diyona tarixidan" kitobi Poykentning savdo yo'llari bilan bog'liqligini, shahar rivojlanishidagi iqtisodiy va madaniy omillarni tasvirlaydi. Uspenskiy Poykentni Sug'diyona viloyatining savdo markazi sifatida o'rganib, uning tarixiy ahamiyatini batafsil tahlil qilgan. Unga ko'ra, Poykent Buyuk Ipak yo'lining eng muhim nuqtalaridan biri bo'lgan va bu shahar xalqaro savdo aloqalari orqali o'zining iqtisodiy rivojlanishiga erishgan. I.Artamonovning "Qadimgi Turkiston tarixi" kitobida Poykentning siyosiy va iqtisodiy ahamiyati ko'rib chiqiladi. Artamonov Poykentning arablar istilosi va keyingi davrlarida tanazzulga uchraganini, ammo shahar merosining hozirgi kunda arxeologik qazishmalar orqali saqlanib qolganini ta'kidlaydi. Shuningdek, S.R. Samashev va V.V. L'vov tomonidan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar Poykentning qadimiy tuzilishini va uning savdo inshootlari, karvonsaroylari, va boshqa iqtisodiy faoliyat tarmoqlarini o'rganishga yo'naltirilgan. Samashevning "Turkiston arxeologiyasi" kitobida Poykentning arxeologik qazishmalari va ularning shahar tarixidagi o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ularning ishlarida Poykentdagi karvonsaroylar va savdo bozorlarining roli, shuningdek, shaharni atrofdagi madaniy markazlar bilan bog'lovchi muhim savdo tarmog'i sifatidagi ahamiyati yoritilgan [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda Poykent shahri tarixi va uning savdogarlar shahri sifatidagi ahamiyatini tahlil qilish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Poykentning tarixiy rivojlanishini, iqtisodiy aloqalarini va madaniy merosini ilmiy tarzda yoritishdir. Buning uchun quyidagi metodlar va tadqiqot usullaridan foydalanildi:

✚ **Tarixiy tahlil metodi.** Poykentning tarixini va uning ahamiyatini o'rganishda tarixiy tahlil metodi asosiy usul sifatida qo'llaniladi. Bu metod orqali Poykentning qadimdan hozirgi kungacha bo'lgan tarixiy bosqichlari, savdo va madaniyatning rivojlanish jarayoni, shaharni shakllantirgan siyosiy va iqtisodiy omillar o'rganiladi. Tarixiy tahlil yordamida Poykentning Ipak yo'li ustidagi ahamiyati, shaharni atrofdagi savdo markazlari bilan bog'lagan aloqalar, hamda uning tanazzulga yuz tutishi kabi masalalar batafsil yoritiladi.

✚ **Arxeologik tadqiqot metodi.** Poykentning arxeologik merosi o'rganishning muhim qismi hisoblanadi. Arxeologik tadqiqotlar Poykentning madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotini ko'rsatuvchi materiallarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu tadqiqotda Poykentning qazishmalari orqali topilgan arxeologik namunalari, devorlar, karvonsaroylar, zargarlik buyumlari va boshqa materiallar tahlil qilinadi. Arxeologik qazishmalar va materiallar

yordamida Poykentning savdo yo'llaridagi o'rni, hunarmandchilik va ishlab chiqarish faoliyati, shuningdek, shaharning madaniy va iqtisodiy tarmoqlari aniqlanadi.

✚ **Manba tahlili metodi.** Tadqiqotda Poykent tarixi bo'yicha mavjud tarixiy manbalar, jumladan, arab va fors tarixchilari, o'rta asr markaziy osiyolik yozuvchilarning asarlari tahlil qilinadi. Bu metod yordamida shahar tarixi, madaniy aloqalari va savdo faoliyati haqida ma'lumot beruvchi manbalar o'rganiladi. Manba tahlili metodida yozma manbalarda, xususan, tarixiy va geografik asarlarda berilgan ma'lumotlarga asoslanib, Poykentning xalqaro savdo va iqtisodiy ahamiyati aniqlanadi.

✚ **Solishtirish metodi.** Poykentning tarixiy rivojlanishini o'rganishda solishtirish metodi ham qo'llaniladi. Ushbu metod orqali Poykentni boshqa qadimiy shaharlar, ayniqsa, Buyuk Ipak yo'li bo'yida joylashgan boshqa savdo markazlari bilan taqqoslash orqali uning o'rni aniqlanadi. Solishtirish metodi yordamida Poykentning iqtisodiy va madaniy jihatlari boshqa o'rta asr shaharlarining rivojlanishi bilan solishtiriladi, bu esa uning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi.

✚ **Kartografiya va topografiya metodi.** Poykentning geografik joylashuvini o'rganishda kartografiya va topografiya metodlari qo'llaniladi. Bu metodlar orqali shahar joylashgan hudud, uning tabiiy resurslari va savdo yo'llari bilan bog'lanishning geografik jihatlari tahlil qilinadi. Ushbu metod yordamida Poykentning savdo tarmog'idagi ahamiyati, uning Buyuk Ipak yo'li bilan bog'langanligi va shahar atrofidagi iqtisodiy aloqalari yaxshiroq tushuniladi. Ushbu metodologiya Poykentning savdogarlar shahri sifatida rivojlanishi va tarixiy ahamiyatini tahlil qilishda yordam beradi. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar, shahar tarixining barcha jihatlarini keng va to'liq o'rganish imkonini beradi. Har bir metod Poykentning iqtisodiy, madaniy va siyosiy tarixini o'zaro bog'lashga xizmat qiladi, bu esa uning tarixdagi muhim o'rnini yanada yoritishga imkon beradi.

Poykentdagi arxeologik qazishmalar va topilgan materiallar shaharning o'z davrida naqadar rivojlangan va murakkab madaniy-ijtimoiy tizimga ega bo'lganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, Poykentning tarixini o'rganish, nafaqat shaharning o'ziga, balki Markaziy Osiyodagi boshqa qadimiy shaharlarning rivojlanishiga ham yangi yondashuvlarni taqdim etadi. Bu tadqiqot Poykentning savdo, madaniyat va iqtisodiy aloqalar orqali rivojlanishining ahamiyatini ochib beradi va uning o'z davrida eng yirik savdo markazlaridan biri sifatida tanilganligini tasdiqlaydi. Shaharning rivojlanishi tabiiy-geografik sharoitlar, ya'ni sug'oriladigan yerlar, Zrafshon daryosining yaqinligi va sermahsul zaminlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Bu esa Poykentda dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo sohalarining yuksalishiga olib kelgan. Shahar ichki

infratuzilmasi, karvonsaroylar, bozorlar, omborxonalar va ustaxonalari bilan o'z davrining yirik savdo-logistika markaziga aylangan. Poykent arxeologik yodgorliklari — devorlar, sopol idishlar, zargarlik buyumlari va yozuvli ashyolar — shaharning rivojlangan ijtimoiy-iqtisodiy hayotini tasdiqlaydi. Qazilmalardan topilgan topilmalar shahar aholisining turmush darajasi, diniy e'tiqodlari, tashqi dunyo bilan aloqalari haqida boy ma'lumot beradi. Bu arxeologik dalillar tarixiy yozma manbalar bilan uyg'unlikda Poykentning o'z davrida qanchalik yuksak sivilizatsiya darajasiga erishganini ko'rsatadi. Shuningdek, Poykent tarixining tahlili shuni ko'rsatadiki, bu shahar turli davrlarda siyosiy va harbiy bosqinlarga qaramay, o'z iqtisodiy faoliyatini saqlab qolgan. Biroq, keyinchalik arablar istilosi, suv resurslarining yo'qolishi, strategik yo'nalishlarning o'zgarishi kabi omillar shaharning inqiroziga sabab bo'lgan. Shunga qaramay, Poykent tarixiy-madaniy meros sifatida o'z qiymatini yo'qotmagan va bugungi kunda ham olimlar va sayyohlar e'tiborini tortishda davom etmoqda. Umuman olganda, Poykentning savdo shahri sifatidagi o'rni nafaqat mintaqaviy, balki butun dunyo tarixida muhimdir. Uning tarixi bizga Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy taraqqiyoti, madaniy almashinuvlari va iqtisodiy faoliyati haqida chuqur tushuncha beradi. Shu bois, Poykentni o'rganish — bu nafaqat o'tgan tarixni anglash, balki bugungi kunda qadimiy shaharlar merosini saqlash va rivojlantirish uchun asos yaratadi.

Xulosa. Poykent shahri, o'zining boy tarixiy-madaniy merosi va savdo tarmoqlari bilan Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqot Poykentning savdogarlar shahri sifatida rivojlanishi va uning xalqaro savdo tarmog'idagi ahamiyatini kengroq yoritib berdi. Poykentning qadimdan o'sha hududdagi iqtisodiy, madaniy va siyosiy hayotda markaziy o'rin egallaganini ko'rsatadi. Poykentning geografik joylashuvi, Ipak yo'lining muhim tarmog'ida joylashishi, shuningdek, sug'oriladigan yerlarning kengligi shaharni savdo yo'llarida alohida ahamiyatga ega qilgan. Arxeologik qazishmalar va tarixiy manbalar yordamida shaharning iqtisodiy va madaniy jihatlari o'rganilib, Poykentning savdo, hunarmandchilik va zargarlikda muhim markaz bo'lganligi aniqlangan. Shahar, shuningdek, turli millatlarning madaniy almashinuvini va o'zaro ta'sirini ham namoyon etgan. Poykentning tanazzulga yuz tutishi, arablar istilosi va keyingi davrda uning o'rnining pasayishi, ammo uning arxeologik merosining bugungi kunda mavjudligi, shaharning tarixiy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uspensky, E.N. (1981). *History of Sogdiana and Its Urban Centers*. Tashkent: Fan Publishing House.
2. Artamonov, M.I. (1967). *Ancient Cities of Turkestan*. Moscow: Nauka.
3. Samashev, S.R. (2000). *Archaeological Research in Central Asia*. Almaty: Institute of Archaeology.
4. Azizov, O. (2006). *Poykent and the Trade Routes of Sogdiana: Historical and Archaeological Analysis*. Bukhara: Bukhara State University Press.
5. Khodjiev, B. (1997). *The Silk Road and Its Economic Role in Central Asia*. Tashkent: University of World Economy and Diplomacy.
6. Roganov, V.A. (1993). *Medieval Cities of Central Asia and Their Trade Relations*. Moscow: Eastern Literature Publishing.
7. Berdimuradov, A. (1989). *Cultural Heritage of Poykent: Archaeological Discoveries*. Tashkent: Uzbekistan Academy of Sciences.
8. Dani, A.H. & Litvinsky, B.A. (Eds.). (1996). *History of Civilizations of Central Asia: Volume III*. Paris: UNESCO Publishing.
9. Masson, M.E. (1951). *Ancient Bactria and Sogdiana*. Moscow: Academy of Sciences USSR.
10. Rtveladze, E.V. (2004). *The Cities of the Great Silk Road in Uzbekistan*. Tashkent: Shark Press.